

RAUTA VAARA

ANTTI HEIKKINEN

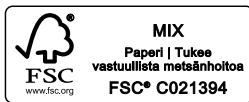
A N T T I H E I K K I N E N

RAUTA VAARA

R O M A A N I

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ
HELSINKI

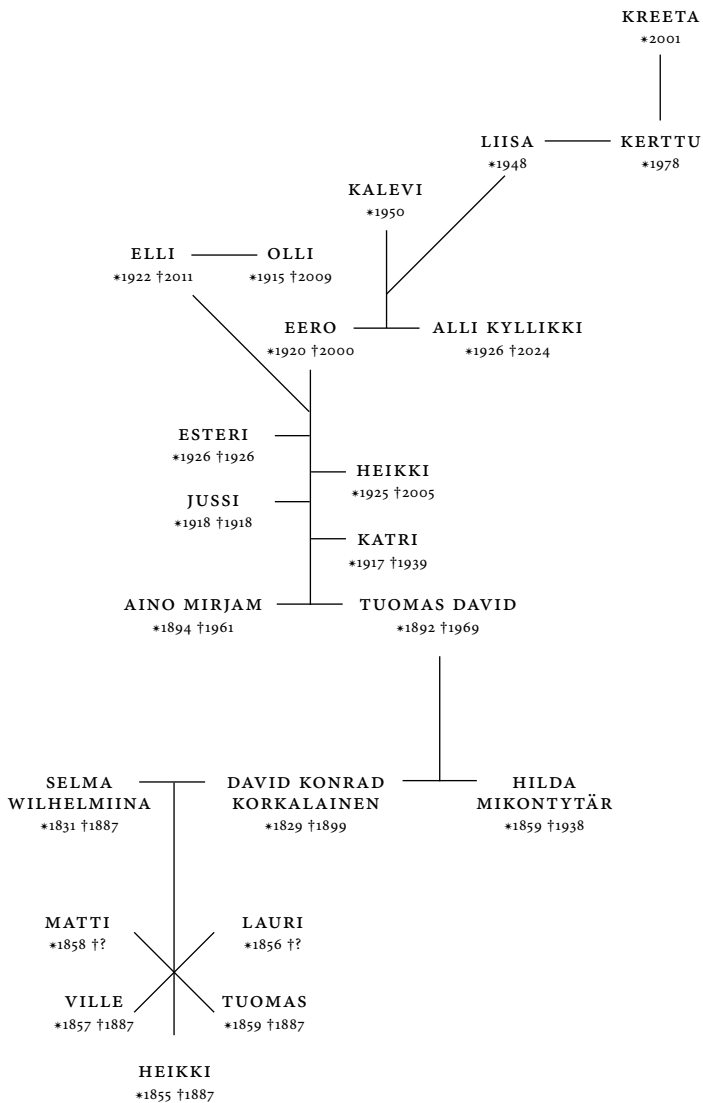

© ANTTI HEIKKINEN JA WSOY 2024

ISBN 978-951-0-47781-6

PAINETTU EU:SSA

Omistettu äideille ja isille

Esipuhe

Olin jo jonkin aikaa pohtinut, kuinka Rautavaaran kunnan 150-vuotista taivalta juhlistettaisiin tavalla, josta syntyisi jotain suomalaisia kiinnostavaa ja aidosti rautavaaralaista. Mietin jotain pysyvää, johon tulevat sukupolvet voisivat palata. Ajatus kirjasta oli käynyt mielessäni, mutta en missään tapauksessa halunnut kronologista historiikkaa, jollaisia on kirjoitettu vähintään puolesta Suomen pitäjistä. Keskiöön tulisi saada aidot, tavalliset rautavaaralaiset ihmiset.

Idea *Rautavaara*-kirjasta syntyi lukiessani Antti Heikkisen *Einari*-kirjaa ja syttyi hetkessä samanlaiseen täyteen roihuun kuin Rautavaaran kirkko 45 vuotta sitten. Tutustuin Heikkiseen ja hänen rautavaaralaiseen sukujuuriinsa, kun hän syksyllä 2018 haastatteli minua *Image*-lehden Rautavaarasta tekemäänsä juttua varten. Sen jälkeen olin seurannut Heikkisen tekemisiä ja tykästynyt hänen savolaiseen, juurevaan ja humoristiseen tapaansa kuvata ihmisten elämää, tapahtumia ja sattumuksia. Ajattelin *Einaria* lukiessani, että Heikkinen olisi ainoa oikea henkilö kuvaamaan rautavaaralaista elämää. Halusin

Rautavaaran 150 vuodesta kirjoitettavan, Rautavaaralle sijoituvan, tositapahtumiin pohjautuvan mutta kuitenkin taiteilijan vapaudella luodun, fiktiivisen romaanin.

Soitin Heikkiselle ideastani, eikä häntä tarvinnut pitkään houkutella. Hän innostui välittömästi. Muistan hänen kertoneen mielensä päällä olleista henkilöahmoista ja sattumuksista, jotka olivat toistaiseksi etsineet teosta, johon sijoittua, ja löytäisivät nyt kotinsa *Rautavaara*-kirjasta.

Ymmärtääkseni *Rautavaara*-romaani on poikkeava, kunnan juhla kirjaksi tilaamia romaaneja ei ole juurikaan tehty. On suuri kunnia, että tällainen teos on tehty juuri Rautavaarasta. Teoksella on myös laajempaa kulttuurillista merkitystä, sillä se kuvaa elävästi koko seudun ja osin myös Suomen kehitystä, muuttuvaa ajankuvaa ja yhteiskunnallisia ilmiöitä, kuten ihmisten liikkumista parempaa elämää etsiessä tai maaseudun autioitumista.

Varhaisimmat omat Rautavaara-muistoni ajoittuvat nykyisen virastotalon rakennustöihin, vuoteen 1988. Kummatkin mummolani sijaitsivat Varpaisjärven Rautavaaran puoleisella laidalla, josta oli luontevaa asioida myös Rautavaaralla. Muistan, kuinka kerran asioikseen lähdimme ukkini kanssa katsomaan naapuripitäjään rakennettavaa uutta ja isoa virastotaloa. Oli tiedossa, että virastotalon yhteyteen pitäisi tulla myös viinakauppa. En silloin osannut kuvitellakaan, että rakenteilla ollut virastotalo tulisi olemaan kolmisenkymmentä vuotta myöhemmin työpaikkani. En osannut kuvitella sitäkään, ettei viinakauppaa tulisi koskaan virastotaloon. Viinakauppa-hanke oli ollut tunteita herättävä, ja nimiä oli kerätty adressiin sekä kaupan puolesta että vastaan. Kuulemani mukaan jonkun nimi oli löytynyt kaiken varalta kummastakin adressista.

Jos mennään tarpeeksi ajassa taaksepäin, löytyy minultakin rautavaaralaisia sukujuuria. Isoukkini on syntynyt Rautavaaran Mäntymäessä. *Rautavaara*-romaanin lukiessa tuntuu kuin kirjan tapahtumat sijoittuisivat juuri niihin maisemiin. Elämän pyörteet veivät isoukkini aikanaan pois Rautavaaralta. Kirjan luettuani ymmärsin, että *minuun asti hän ajatteli, vaikka ei minusta tiennyt sen enempää kuin minä hänestä*. Mutta minä voin vielä ottaa selvää.

Kiitos Antti romaanin kirjoittamisesta. Teit Rautavaaran historian eläväksi. Kiitos Rautavaaran päättäjät, että piditte ideaani hyvänä ja päätitte ryhtyä hankkeeseen. Kiitokset myös WSOY:n kirjallisuussäätiölle viimeisestä silauksesta hankkeen rahoittamiseksi. Kiitos kaikille rautavaaralaisille. Te olette Rautavaara.

Varpaisjärvellä 20.7.2024

Henri Ruotsalainen

Rautavaaran kunnanjohtaja 2019–2023

naapurikunta Lapinlahden kunnanjohtaja 2023-

KERTTU

2024

I

Seisominen ottaa jalkoihin. Istahdan tuolille, vaikka riittäisi minulle kivikin. Niitä löytyy aina. Jos ei polulta, niin polun laidalta.

Siinä hän nukkuu. Ei vielä viimeistä untaan, vaikka ei paljoa puutu.

Hän on Alli, mummoni. Äitini äiti. Vanhin oksa siinä puussa, jonka kasvamisesta aion nyt sinulle kertoa.

Kerron, mitä tiedän, ja enemmänkin – eli sen, mitä olen kaiken tietämäni ja kuulemani päälle keksinyt.

Tai no, keksinyt ja keksinyt. Kuvitellut. Koska eivät ne tiedot aivan hatusta vetäistyjä ole. Ne ovat asioita, ajatuksia ja tapah-
tumia, jotka olisivat voineet olla tosia.

Kirjoitan tätä sinulle, tyttäreni Kreeta. Äitinäsi olen velvol-
linen pistämään paperille sen, mikä muuten katoaisi kertojien
matkassa. Mistä sen tietää, vaikka jäisin heti huomenna auton
alle Rautavaaran kirkonkylän pääraittia ylittäessäni. Sitä rait-
tia, joka irtautuu Kuopion ja Nurmeksen välisestä kantatiestä
Hankamäen laella omaksi väyläkseen ja venyy Sonkajärven
ohitse aina Iisalmeen asti.

Raitti on tiestä vain pieni pätkä, mutta ei kulkija sen päästä päähän pääse Rautavaaran kirkonkylää huomaamatta.

Harva kai tänne asiatta eksyy, Rautavaaralle. Asian perästä minäkin tulin – saattelemaan mummoani viimeiselle matkalleen. Mummo on vanha ja lähteminen luontevaa. Ja rehellisesti sanottuna pitäisin suurena säälinä, jos tosiaan töppöilisin nyt auton alle henkeäni heittämään.

Ei minua vielä huvita kuolla. Mummoa huvittaa. Moneen kertaan hän on maininnut kaipaavansa Eeron, edesmenneen miehensä ja minun isoisäni, luokse.

Minulla ei ole hoppua vainajain tykö. Haluan katsella vierestä, minne elämän raitit sekä kantatiet johdattavat sinut – ainoan lapseni – ja tulla aikanaan mummoksi minäkin. Tietysti vain siinä tapauksessa, että se sinulle passaa.

Jos ei passaa, sukuhaaramme sammuu. Kas kun minäkin olen vanhempieni ainoa ja äitini Kalevi-veli, enoni pysytteli lapsettomana poikamiehenä.

Minulla on vähän elossa olevia äidinpuoleisia lähisukulaisia, Rautavaaran sukulaisia. Senkö tähden lienen ollut aina kiinnostunut kuolleista? Olen udellut, utsinut ja tonkinut arkistoja. Olen haastattanut mummoani, ehdin aikanaan jututtaa nauhalle Eero-pappaanikin.

Kiikaroin menneisyyttä, vaikka pitäisi tähystää tulevaa. Olisiko se laiskuutta? Menneestä pääsee paljon helpommin selville kuin tulevasta.

Ihan sama. Eiköhän tämä jaarittava alustaminen ala riittää. Nyt minä tosiaan kerron sinulle sen, mitä olen saanut selville. Ja kuten tunnustettua, keksinyt loput.

Tästä se alkaa.

He kaatoivat puut, veistivät hirret, salvoivat seinät. Rakensivat

elämälleen paikan ja ajattelivat itseään, lapsiaan, heidän lapsiaan. Sinuun asti he ajattelivat, vaikka eivät sinusta tienneet sen enempää kuin sinä heistä.

Sinä, joka sattumalta löydät siimeksestä sammalen vuoraman kivijalan ja mietit, keit...

Siihen se katkeaa, heti alkuunsa, kun huomaan tasaisen tuhi-
nan loppuneen.

Mummo räpyttelee silmiään. Ne ovat vetiset ja hailakat. Niillä katsotaan jo toista maailmaa. Sitä, jonka nähdäkseen on luovuttava tästä ensimmäisestä. Mummo huomaa minut ja katsoo vakavana, varuillaan. Hymyilen. Siirryn vuoteen viereen. Lasken käteni hänen olkapäälleen ja kysyn, hyvinkö se nukutti.

En saa vastausta. Vain vakavan, varuillaan olevan katseen. On seassa puhdasta pelkoakin.

– Tunteeko mummo? Kerttu tässä.

– Töihisäkkö ne män, Mikko ja Topi?

Mikko ja Topi ovat mummon veljiä, kumpikin yli kolmekymmentä vuotta sitten haudattuja.

– Varmaan. Kävikö ne mummon unessa?

– Tässähän nuo ol tuvassa. Pyhävuatteet piällä. Käske tuo appiukko istummaan.

– Hänkinkö on täällä?

– Oven suussa seesoo. Semmonen partajessikka.

Mummon appiukolla, Amerikan Tuomaalla, on mustavalkokuvissa tumma kokoparta. Äidin lakkiaiskuvat ovat jo värillisiä. Niistä näkee, että parta oli ollut enemmän ruskea kuin harmaa, vaikka Tuomas oli kuvissa jo kahdeksissakymmenissä.

Katson ovensuuhun. Ei siellä ketään ole.

– Entäs Eero-ukki? Näkyykö Eero-ukkia?

Mummo nauraa, mutta ei ilosta.

– Se on herennä juonnin hotteille.

– Eihän ukki juonut eläissäänkään.

– Sinä kaet tuon paremmin tietänet. Perkele kun minua vituttaa.

Terveenä ollessaan mummo ei koskaan noitonut. Oli äkäinen toisten rumista sanoista ja muistutteli synnyinpitäjänsä kirkon rakennustyömaalla tornista pudonneesta miehestä, joka oli ollut hyvin kiroisa ja rukoillut putoamisensa jälkeisissä kuolinkouristuksissaan Jumalalta anteeksi rumia sanojaan ja anellut toisiakin rukoilemaan.

Kuulin saman tarinan lapsena ja nuorena niin monesti, että aikuisena tarkistin sen paikkansapitävyiden.

Totta se oli ainakin siltä osin, että tornista oli todella tippunut mies. Lehtinen nimeltään. Oli käynyt kupparilla ja kavunnut sen päälle kiinnittämään tornin ulkokulmaan sokeritopan muotoista koristetta. Kaverit olivat käskeneet Lehtisen pysyä tantereella, koska tämä oli sarvitohtorin verenimunjäljiltä valitellut huimausta ja naureskellut näkevänsä kaiken kahtena.

Kiroilukatumuksesta en löytänyt todisteita. Sitä yksityiskohtaa ei ole merkitty kirjoihin ja kansiin, se yksityiskohta on kulkenut suusta suuhun.

Mummo on kohta sadan. Uhrinsa vaatinut kirkontorni on vajaat kaksikymmentä vuotta vanhempi.

Lehtisen katumus oli kantautunut mummon korviin tuoreeltaan, kun asiaa katsoo uuden vuosituhannen ensimmäisen vuosisadan neljänneksen seutuvilta. Saattoi olla juoru, saattoi olla tottakin. Molempia on puhuttu niin kauan, kuin ihminen on puhua osannut. Sellaisia asioita eivät vuosisadat muuta.

Paljon mummo on ehtinyt nähdä. Sanon sen hänelle itselleenkin.

– Annas mehua.

Nostan nokkamukin mummon huulille. Hän juo ahneesti, imee kuin vastasyntynyt rintaa.

Paljon on yhteistä alussa ja lopussa. Mummon kohdalla niiden väliin on mahtunut pitkä elämä. Hän saa kuolla aivan erilaisessa maailmassa kuin se, johon sai syntyä.

Sitä en mummolle sano. Olen päättänyt, etten puhu kuolemasta. Pappi saa puhua käydessään, koska hän osaa haastella kuolevalle kuolosta jo virkansa puolesta.

II

Hoitajat ovat mukavia.

Hotellin henkilökunta on mukavaa.

Muutkin kirkonkylän asiakaspalvelijat ovat mukavia.

Ihmiset ylipäätään ovat mukavia, kunhan ovat ensin totuneet minuun ja minä heihin. Pienen kunnan twinpeakseus muuttuu kahdessa päivässä persoonallisuudeksi ja omaleimaisuudeksi. Kliseet säilyvät, mutta niitä oppii arvostamaan. Kun-
nioittamaankin.

Paikallislehden aution aluetoimituksen oven edessä tölkkilonkeroa juovasta ukosta tulee tuttava, samoin hotellin ravintolaan iltakaljalle tulleesta kunnanjohtajasta. Molemmat ovat samanlaisia partajessikoita kuin mummon kuolinhuoneen ovensuussa hetken seisonut isoukkini.

Uudehkon pikkumarketin hyllyväliköissä ja parkkipaikalla vastaan tulevat ihmiset nyökkäilevät tervehdyksiä. Rohkeimmat sanovat jotain säästä. Kun henkinen routa sulaa, ilmaiseksi jotkut tuntevansa minut – tai ennemminkin sukuni.

– Äitis kansa oltiin yhtä aikoo rippikoolussa.

– Mitenkäs se Alli-mummos vointi on?

– Liekköhän mehtälinnun poikueita nyt siellä Mäen paikalla?

– Sanohan Kaleville terveisiä, jos ootta puhheissa. Aekanaan yhtä matkoo monissa tanssissa käätiin.

Äidistä, enosta ja mummosta osaan puhua. Vielä mieluummin kuuntelen, mitä jututtajillani on menneistä ajoista kerrottavanaan. Koetan painaa kaiken mieleeni. On kiehtovaa kuulla, millaisena äitini suku on näyttäytynyt heidän elämäänsä vierestä katselleille.

Metsälinnunpoikueista en osaa puhua. En ole käynyt koko Mäellä vuosikausiin. Tuskin on kukaan muukaan. Äiti ei ole sinne halunnut mummon luona käydessään mennä. Autio ja rapistunut kotipaikka kuuluu masentavan.

Kalevi-enosta ei ole menijäksi. Pyörätuolilla ei pääse kulkemaan metsittynyttä muhkurapolkua myöten, ei liioin reuman jäykistämällä ja lihaksista riisumilla kintuilla.

Reuman eno sai perinnöksi mummoltaan Hildalta. Ei häneltä juuri muuta perintöä jäänytkään. Paitsi Juhani Ahon kirja ja sokeus. Sokeutta ei toistaiseksi ole suvussamme eteenpäin jaettu.

Ahon kirja on minulla. Siitä tahtoisin mummolta kysyä, jos hänelle sattuisi kirkkaampi hetki. Ei vaan tunnu sattuvan. Jos sattuu, ei se kestä kauan

– Äidiltä terveisiä.

– Minun äitin on ollu haavassa vuosta yhdeksäntoistaneljäkymmentäneljä.

– Minun äidiltäni. Tyttäreltäsi. Liisalta.

Mummo menee hetkeksi ymmälleen ja sanattomaksi. Sitten silmiin sulaa ymmärrys.

– Kiitoksia. Sanohan takasin. Saishan tuo käävä sekkii.

– Äiti tulee ensi viikolla.

Tekee mieleni lisätä, että pysy nyt sinne asti elossa. En sano.

– Liisa kun synty, ol mahoton lumituisku. Eero män hiihtämällä Partalaan soittamaan kättilö, vuan eepä se piässy tulemaan, kun tiet ol ummessa. Ee ne siihen aekaan aara-aatot kulukenna.

– No mitenkäs sitten?

– Heh. No Aino-mummo ol silloin vielä tolokussaan. Se löi koprija yhteen ja sano, jotta kyllä hän yhen penskan ulos ottaa toiseltahii, kun on itestäännii niin monta ulos purkanna. Ja kehu, jotta Jeesus on hänen kaverinaan kättilöimässä. Se kun oli siinä uskossaan, anoppi. Minä mänin kammarin sänkyyn muata, ja mummo lämmitti veet, ehti puhtaat pyihkeet, ja kohta ol äitis mualiman kylmyyttä riäkymässä. Kaleville tul jo kättilö, kun se synty kesällä.

– Ja lisää olisitte tehneet, mutta ukki sairastui?

– Mikä ukki?

– Eero-ukki.

– Mistee sinä sen sairauvet tiijät.

– Itse olet kertonu.

– Se se on tuas herennä juonnin hotteille. Niin haes viinalta. Ne navetantekomiehet pittää kiljuastioitaan kusiaispesässä käämässä. Tuolla aholla. Ihan kun minnen muka tietäs.

Mummo meni taas. Yritän silti.

– Kukahan on se Stenius, joka on kirjoittanut Ahon kirjaan omistuksen Hildalle.

– Kellekä Hiltalle?

– Eero-ukin mummolle. Sille, joka oli sokea ja liikuntakyvytön. Syntynyt 1859 ja kuollut 1938. Ennen kuin sinä tulit Mäelle miniäksi.

KUN KERTUN MUMMO TEKEE RAUTAVAAARALLA KUOLEMAA,

on aika kysyä, miten kaikki oikein on mennyt. Mummo matkaa ajassa taakse, edellisiin sukupolviin, ja Kerttu tallentaa tarinat muistiin. Silti kysymyksiä jää ilmaan, ja Kertun on etsittävä ja kuviteltava niihin vastauksia. Kenen ovat nimikirjaimet vanhan romaanin etulehdillä? Entä miksi Amerikan Tuomas ei aikanaan ajautunut perikatoon tai miksi hänen poikansa Eero lähti vihapäissään Venäjälle?

ANTTI HEIKKISEN 150-vuotiaalle Rautavaaralle kirjoittama romaani piirtää vahvoja ja samaistuttavia henkilökuvia suvusta, jonka tarina alkoi metsän keskeltä. Metsää raivattiin ja myytiin ja sitä myös menetettiin. Yhden suvun kautta käydään syrjäisen paikkakunnan elettyä historiaa läpi nälkävuosista sotiin, rakennemuutoksista näihin päiviin, jolloin on jo hyvät tiet ja niitä pitkin enemmän poislähtijöitä kuin tulijoita. Silti on edelleen jotain, mitä edelliset sukupolvetkin tunsivat metsänreunaan katsoessaan, kuulumista tähän paikkaan, tähän jatkumoon ja siitä punoutuvaan tarinaan: »Koska vaikka joku lähtee, ja kaikkienhan sitä olisi hyvä joskus lähteä, niin aina joku myös jää ja joku tulee. Vaikka ei olisi pakko.»

www.wsoy.fi

84.2

ISBN 978-951-0-47781-6